

SOMLÓ ÁGNES

A költészet iránya önmagunk kivetülése

Egykori beszélgetés Allen Ginsberggel

Rég volt, több mint negyven éve, 1980 novemberében, hogy egy hűvös, esős őszi napon találkoztam és együtt róhattam Budapest belvárosának utcáit a múlt század hatvanas éveinek talán legfontosabb amerikai költőjével, a beatnemzedék híres-hírheft botrányhősével, a mindent kipróbáló, mindenütt jelen lévő, világjáró, verseit mindenkivel, még magával is megosztó Allen Ginsberggel (1926–1997). A délelőtti felolvasás már befejeződött, és délután ismét várta az ELTE egyik zsúfolásig megtelt előadóterme. Boldog voltam és izgatott, hisz pályakezdőként egyetemi tanulmányaim egyik ikonját ismerhettem meg személyesen, és én készíthettem vele az első magyarországi interjút. (Az interjú még az év végén elhangzott a Magyar Rádióban, nyomtatásban viszont először most jelenik meg.)

Csendes düh, tétova meditáció

Íme, az *Üvöltés* dühös, minden szentséget széttörő és mindent szentté avató költője, aki akkor már ötvennégy éves volt. Dühé addigra már csöndesebb lett, mintha tétova meditációvá szelídült volna, ahogy a '60-as évek minden gátat elsőprő, lázadó nemzedékének nonkonformizmusa is, idő múltán, konformizmussá csöndesedett.

Allen Ginsberg a zsidó hagyományok és (anyja révén) a munkásmozgalmi rendezvények hatása alatt nőtt fel. Jól ismerte a nyomort és az örületet is. A középiskola elvégzése után alkalmi munkákból tartotta el magát, és céltalanul kószálva bejárta az Amerikai Egyesült Államokat. Több egyetemre is beiratkozott, de diplomát sehol sem szerzett, helyette élettapasztalatot gyűjtött – börtön, homoszexualitás, különféle kábítószeres –, és közben verseket írt. Költészetén 1955-ig még erősen

éreződött William Carlos Williams hatása. Közben megismerkedett a beatnemzedék képviselőivel, akik közül Jack Kerouac a barátja lett és költészetének első elismerője.

1956-ban jelent meg az *Üvöltés*, lényegében e nemzedék programverse, már ha van ilyen. A háború utáni gazdasági fellendülés boldog és önelégült Amerikájában megdöbbenően sértő volt ez a hang, és a megbotránkozott amerikai polgárok nevében a kiadó és forgalmazó ellen a versekben előforduló obszcén részletek miatt bűnvádi eljárás indult, de végül felmentették, és a könyv elindult diadalútjára. A New York-i és San Franciscó-i bohémnegyedek halk elégedetlensége egyszerre üvöltéssé erősödött, és a beat-művészek hatalmas közönségre leltek az elégedetlen fiatalok körében. A vietnámi háború csak fokozta ezt az elégedetlenséget, és a hatvanas évek diákmozgalmi egyre szorosabban kötődtek a beat-művészekhez. Ginsberg ekkoriban folyvást úton volt, felolvasásokat és előadásokat tartott bárhol, ahol a mozgalomnak szüksége volt rá. Aztán elindult felolvasókörútjaira világszerte: Amerika, Európa, Ázsia... és az ázsiai filozófia, a zene mind-mind újabb impulzusok, amelyek beépültek költészetébe.

1980-ban, amikor először olvasta fel verseit Magyarországon, mi még ezt a lázadó költőt ismertük, ám az a Ginsberg, aki akkor megjelent előttünk, már nem az *Üvöltés*, a *Kaddis*, a *Napraforgó szutra* vagy a *Nagyáruház Kaliforniában* költője volt, hanem az *Amerika bukásáé* (*The Fall of America*). Ginsberg Amerikája „különösen 1968 óta lehanyaglott, [...] Ezért nincs már ugyanolyan bibliai ereje a Ginsberg felidézte modern átkoknak – iparcikkek és konszernek, politikusok és pártok nagybetűs neveinek” – írja Kodolányi Gyula az 1980-as, *Szavak a szélbe* antológia utószavában.

Költők beszélgetnek 1980 novemberében. Györe Balázs, Peter Orlovsky, Allen Ginsberg és Kőbányai János. A fényképet Györe Balázs bocsátotta rendelkezésünkre

A költészetem egyszerűen csak annyi, hogy az ember igazat mond magának

Allen Ginsberggel Peter Orlovsky (1933–2010) társaságában 1980. november 6-án beszélgettem egy füstös, egyetemistákkal teli kávézó homályában.

– Tudjuk, hogy 1956 óta állandóan utazik és előadásokat tart. Ezek a mostani, budapesti előadások is ebbe a sorba tartoznak, vagy valami más oka is van annak, hogy eljött hozzánk?

– Itt a mai előadás volt az első, amelyen fiatalokkal is találkozhattam, és felolvashattam nekik verseimet, az utóbbi években írtak mellett a korábbi verseket is, amelyek magyarul is elhangzottak. Ez az első felolvásokörutam Magyarországon, és ma egyetemistáknak beszéltem. Ezt megelőzően Jugoszláviában, Belgrádban jártam, de ennek a körútnak a mai volt az eddigi legélénkebb és legérdekesebb előadása.

– Az Üvöltés után, egy világnak szóló üvöltés után ön valójában egy új életmód képviselőjévé vált, és ezt költészetével, felolvasókörútjaival is terjesztette. Még ma is, több mint húsz év elteltével, a fiatalok nagy része ezt az irányt követi...

– Ma, az előadás második részében, amikor Peter Orlovskyt hallgattam, majdnem sír-

tam, mert olyan gyönyörűen olvasta verseit, olyan erővel, olyan hittel, egyéniségének valami különös sugárzásával vagy valami különös színnel a hangjában, amely áttöri a nyelvek szabta korlátokat, és megmutatja ezt a hatalmas energiát, őszinteséget és lelki fogékony-ságot. Akkor arra gondoltam, hogy ez az életmód, a külsőségek (haj, öltözködés) mellett, ennek a szelídségnek, őszinteségnek, energiának és humornak a felismerését jelenti.

– Ezek szerint önöknek szükségük van a közönség jelenlétére, hogy visszajelzést kapjanak? Szükségük van a légtörré, költészetük légtörré?

– Nem, épp ellenkezőleg. Ez a szelídség és őszinteség nem más, mint az ember viszonya önmagához, barátaihoz, szüleihez, gyermekeihez. Hogyan fordul feljűk? Örömmel, teljes odaadással, energiával, hatalmas lármával vagy egy váratlan ugrással? Csodálatos, ha mindezt négyszáz ember előtt, egy zsúfolt egyetemi előadóteremben tárhatja fel az ember, de ugyanígy megteheti egyedül, éjszaka, egy üres, elhagyatott úton.

– Akkor ez a képzeleten, valamiképp a képzelőerőnkön is múlik?

– Nem, ez azon múlik, hogy az ember felismeri-e saját örömeit, humorát és nyíltságát. Ehhez egyáltalán nem kell képzelőerő. És mind-

(folytatás a következő oldalon)

A költészet iránya önmagunk kivételése

(folytatás az előző oldalról)

➤ ezt megosztja másokkal, mert ez a tényleges valóság. Ez nem álmodozás, nem a csapongó képzelet, és nem is valami kitalált, idealisztikus dolog, hanem létező, személyes kapcsolat, amely önmagához, gyerekeidhez, anyádhoz, egy fiúhoz vagy egy lányhoz fűz. És így – azért is, mert ez hitet ad és nagyon igazi, mert az érzékenységen, a fájdalomon és a sebezhetőségen alapszik – az ember közszemlére bocsáthatja.

– *Valahol olvastam, hogy saját költészetét beat-gnosztikus-imagista költészetként határozta meg.*

– Igen, egymás mellé helyeztem olyan különböző elemeket, amelyek érdekeltek. Először is a hagyományos, a szó szoros értelmében vett beatnemzedék: energia és humor. Aztán a gnoszticizmus: annak a felismerése, hogy az univerzum olyan, mint egy fátyol, mint egy csalóka vért, mely abban a pillanatban szertefoszlik, amikor az elme tárgyát váltja. Ahogy Yeats mondja: „...e célhajhász, visszás, disznaja-világ, ellése bármi biztos látzatú – semmi / Lesz egy pillanat alatt, ha az elme, tárgyát váltva, ejti”.¹

– *Néhány kritikus szerint az ön költészete egyfajta profetikus költészet.*

– Nem. Ez egyszerűen csak annyi, hogy az ember igazat mond magának, és akik ezt meghallják, rácsodálkoznak: hát persze, ez tényleg igaz.

– *Arról is olvastam, hogy ön érdeklődik a közügyek iránt. Részt vett például a polgárjogi harcokban...*

– Ma felolvastam egyik versemet, amellyel az antinukleáris mozgalom mellett foglalkoztam.

– *Miközben beszélgetünk, azon gondolkodtam – persze már hallottuk véleményét a közönségnek szóló felolvasásról –, az jutott eszembe, hogy végül is a versírás, ami harc valamiért, és a versek felolvasása nem választható el egymástól. Mindez valahol egy és ugyanaz...*

– Én nem harcolok semmiért, az nem érdekel. Én ritmikus, fizikai érzelmeimet akarom kifejezni a lélegzés és a szavak segítségével.

– *Ha jól tudom, az Üvöltés 1956-ban bíróság elé került.*

– Igen. Angliában nyomtatták ki, és az amerikai határon leállították, nem kerülhe-

tett forgalomba. Aztán ügyvédet fogadtunk, és megszületett a határozat, hogy ez nem volt törvényes eljárás, így megkaptuk a könyveket. Aztán egy fiatalok bűnözésével foglalkozó rendőr ahelyett, hogy az utcán botokkal és puskákkal harcoló fiúkkal foglalkozott volna, bement egy könyvesboltba, és vett egy példányt az *Üvöltésből*, aztán letartóztatta Lawrence Ferlinghetti² obszcenitás árusításának vádjával. Ezután tárgyalások hosszú sora következett. Végül a bíróság úgy döntött, hogy az *Üvöltés* nem törvénybe ütköző, és az Alkotmányunk is védi. Akkoriban a kritérium a következő volt: bármely mű, amely a társadalom bírálatának jogos igényével lép fel, amely a valóságot bírálja, azaz egy bíráló, elemző tanulmány a valóságos helyzetről, az elfogadható és törvényes. A szólásszabadság, a szabad véleménynyilvánítás elve szerint fontosnak minősültek az olyan kérdések is, amelyek a nemi szervek leírásán, a nemi erőszakon, a kényszer, az emberi test és érzelmek ábrázolásán keresztül a társadalom bírálatával foglalkoznak.

– *Az utóbbi tíz évben megjelent egyik kötetének címe Amerika bukása. Melyik Amerika bukik itt el? Az ön Amerikája? A sokféle Amerika közül melyik?*

– Azt hiszem, ez az az Amerika, amelyik most megválasztotta Ronald Reagant elnöknek. A militarista Amerika. Eredetileg tulajdonképpen a Madison Avenue-i hiúság és büszkeség Amerikájára gondoltam, arra az Amerikára, amely a világon az első akar lenni, ahogy hajdani elnökünk, Nixon mondta: Number One, AZ első. A hetvenkedő férfiaság Amerikája, a macsó Amerika, a szuperhatalom Amerika, amely azt akarta, hogy ez a század az amerikai század legyen. Talán úgy is mondhatnám, hogy az elektropetrolkémiai Amerika. Az az Amerika, amely eltávolodott Walt Whitmantól. Az az Amerika, amelyet Walt Whitman bíralt utolsó prózai munkájában, a *Demokratikus távlatokban* (*Democratic Vistas*).

– *Ha már itt tartunk, ön szerint mennyi kárt okozhat egy elnök?*

– Ha a költészete rossz, akkor felrobbanthatja a világot. Minden elnöknek saját nyelve van, az elnökök nyelvet alkotnak, a politikusok is. A probléma csak az, hogy az általuk megalkotott nyelv általában sztereotíp, elcsé-

pelt, pontatlan, elvonatkoztatott és általánosított, vagyis semmi köze a valódi emberi érzésekhez, a valódi emberi szükségletekhez. Így az az elnök, aki ilyen rossz, elcsépel, sztereotip költészetet ír, mond vagy idéz, mint „hidegháború” vagy „Nekünk Irán olaja kell!” vagy „Az oroszok győznek, ha nem győzzük le az oroszokat”, szóval az ilyen rossz költészet a levegőbe repítheti egész bolygónkat.

– *Van-e jövője a költészetnek? Túl lehet-e lépni a költészet mai állapotán? Merre tart majd a jövő költészete?*

– A költészet jelenében és jövőjében egyre nagyobb szerephez jut majd a „most” felismerése és tudatosulása, egyre inkább megérti majd az univerzum tényleges, létező jelenségeit, egyre tisztább lesz az érzékelés, egyre világosabban fogja érezni a belső gondolatokat, érzéseket, emóciókat, a belső mértéket és a ritmust. Ha ez így lesz, akkor a létező, a tényleges emberi testet ennek az érzékelésnek az alapján fogja megjeleníteni. Amikor majd a tényleges, egyedi emberi test megjelenése a költészetben a lélegzés alakját ölti, és érezzük ezt a lélegzést, akkor a nemzetek közötti falak megremegnek és leomlanak. Vagyis egy létező, igazi emberi hang túlél minden birodalmat. Szapphó ritmusa túléli a görög és a római birodalmat, túléli a középkort, túléli a pápát, túléli Amerikát, túl fogja élni Oroszországot, és túl fogja élni Magyarországot. Szapphó mértéke: tára tára tarara tára tára / tára tára tarara tára tára / tára tára tarar tarara tára / tarar tára. Ez már 2600 éve él, régebbi,

mint Buddha... Ez túl fog élni minden birodalmat. Így a költészet iránya, az egyetlen irány, amerre mehet, az az, ahonnan jött, vagyis önmagunk mint testünk, beszédünk és lelkünk kivételével.

– *Hogyan kezdett el énekelni, verseket megzenésíteni? És honnan való ez az orgonára emlékeztető kis hangszer?*

– Eredetileg Peter Orlovsky tanulta – amikor együtt voltunk Indiában – az indiai zenét, és volt neki egy ilyen kis hangszere, egy harmónium; ez levegővel működik ugyanúgy, mint az orgona. Egy idő után én is elkezdtem használni, majd kölcsön is vettem. Ezzel a hangszerrel kezdtem énekelni a *Hare Krisnát*, majd megtanultam néhány buddhista éneket. Aztán 1968-ban Blake-hez kezdtem zenét írni, *Az ártatlanság és a tapasztalás dalaihoz*, és felfedeztem, hogy nem csak egy akkord létezik, mert addig csak egy akkordot használtam. 1970-ben találkoztam Bob Dylannel, és ő megtanított nekem egy újabb akkordot, és így már három akkorddal dolgoztam. Aztán megtanított arra is, hogyan kell bluest énekelni, és akkor elkezdtem bluest énekelni. Befejezésül most elénekelnék egy bluest, *Sickness Blues*. (A dalt Eörsi István fordította magyarra, és a *Nagyvilág* 1978/12. számában jelent meg *Betegség-bú* címmel.)

JEGYZETEK:

1. Tandori Dezső fordítása

2. 1919–2021

NÉVJEGY

SOMLÓ ÁGNES (1956–) műfordító, író, esszéista, nyugalmazott egyetemi oktató, 1980–1982 között a *História folyóirat* lektora, majd szabadúszó műfordító, állandó külső munkatársa a Magyar Rádió Irodalmi Osztályának és a Rádiószínháznak. 1997–2021 között oktató a Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Angol–Amerikai Intézetében, kidolgozta és vezette a BA képzés fordító/műfordító programját, a posztgraduális műfordítói továbbképzés szakvezetője, az intézet Műfordító Műhelyének alapítója, vezetője. Két rádiójáték és több irodalmi esszé szerzője, közel 50 kötetnyi műfordítást publikált. Tagja a Magyar Műfordítók Egyesületének, a Magyar Irodalmi Szerzők Jogvédő és Jogkezelő Egyesületének, a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesületének, a Magyar Írószövetségnek, tagja és 2010–2016 között elnöke volt az EST (Európai Fordításelméleti Társaság) egyik bizottságának.